ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ
Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῶν Μέσων καὶ Νεωτέρων Χρόνων
Διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ Σπουδαστηρίου

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ *

Καθ' ὃν χρόνον τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐκαλύπτετο ἀπὸ τὸ βαθὺ σκότος τῆς δουλείας, τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα διὰ τῶν ἐκπατρισθέντων καὶ ἀναζητησάντων ἄσυλον εἰς ξένην γῆν μεγάλων μυστῶν τῆς κλασσικῆς παιδείας Ἑλλήνων διέλυε τοὺς πέπλους τῆς μεσαιωνικῆς ἀμαθείας, χαρίζον εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸ προγονικὸν φῶς, τὸ ὁποῖον τὴν ὡδήγησεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ λαμπρὰ καὶ ἔνδοξος αὐτὴ παράδοσις οὐδέποτε ἐχάθη ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τοὐναντίον, βαθμηδὸν κατέστη κοινὴ συνείδησις, ὅτι χρέος τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων τοῦ ἔθνους ἦτο νὰ ἀφιερώσουν ὅλας τὰς προσπαθείας των εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ Γένους των, ἵνα καταστήσουν τοῦτο ἱκανὸν πρὸς πολιτικὴν ἀναγέννησιν καὶ ἄξιον τοῦ ἐνδόξου πνευματικοῦ παρελθόντος του. Ἡ κοινὴ αὐτὴ συνείδησις μεταβάλλεται εἰς πρόγραμμα ζωῆς καὶ προορισμὸν ἀγωνιστικῆς προσπαθείας τοῦ Ἔθνους κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, Ἕλλην λόγιος, Ἕλλην πνευματικὸς ἄνθρωπος, δὲν ἐσήμαινεν ἄλλο τι ἢ κάτοχος τῶν θησαυρῶν τοῦ προγονικοῦ πνεύματος, γνώστης τῶν κλασσικῶν κειμένων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως ἱκανὸς πρὸς μετάδοσιν τῆς ἐκ τούτων πηγαζούσης σοφίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν νεότητα. Καὶ τὴν ἀποστολὴν ταύτην τοῦ φωτισμοῦ τοῦ Ἔθνους των διὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας ἐνεκολπώθησαν ὡς τὸ μέγα ἰδανικὸν τοῦ βίου των, ὡς ἀπὸ θείας βουλήσεως προορισμὸν τῆς ζωῆς των. Καὶ τὴν ἱερὰν αὐτὴν ἀποστολήν, διὰ τὴν ὁποίαν διέθεσαν ὁλόκληρον τὴν ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας μέχρι τελευταίας πνοῆς πλήρη μόχθων καὶ πόνων ζωήν των, ἐξεπλήρωσαν θαυμασίως, ἐπιτελέσαντες ἡράκλειον ἔργον, ἡ δὲ πνευματικὴ παραγωγή των καὶ ἡ καθόλου πνευ-

* Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 25ην Μαρτίου 1958, παρουσίᾳ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀνωτάτων κρατικῶν λειτουργῶν, τῆς Συγκλήτου, τῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων προσκεκλημένων.

ματικὴ δρᾶσις των, καὶ σήμερον κινεῖ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν ἔκπληξιν. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 1821 ἐξεδόθησαν περίπου δύο καὶ ἥμισυ χιλιάδες τόμοι βιβλίων εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐκ τούτων ὀκτακόσιοι περίπου τόμοι εἶναι ἐκδόσεις ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων μετὰ πρωτοτύπου ἐπεξεργασίας, κριτικῶν παρατηρήσεων καὶ εἰσαγωγικῶν ἀναλύσεων. Ἑπτακόσιοι περίπου ἀκόμη τόμοι εἶναι μεταφράσεις σοφῶν ξένων ἔργων περὶ τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς φιλολογίας ἢ τῶν κατὰ μέρος γεγονότων καὶ προσώπων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἑπτακόσιοι εἰσέτι τόμοι ἀναφέρονται εἰς θρησκευτικά, ἱστορικά, φιλολογικά, γραμματικά, παιδαγωγικὰ καὶ ἄλλα θέματα, ἀποβλέποντα συγκεκριμένως καὶ ἀποκλειστικῶς εἰς σχολικὴν καὶ ἐν γένει ἐθνικὴν μάθησιν. Οἱ λοιποὶ τριακόσιοι τόμοι περιλαμβάνουν μυθιστορήματα, ποιήματα, ταξειδιωτικὰς ἐντυπώσεις καὶ ἄλλην πρωτότυπον ἢ ἐκ μεταφράτεως ὕλην ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῆς λογοτεχνίας. Οὕτω, ἐκ τῆς τεραστίας αὐτῆς πνευματικῆς παραγωγῆς τῶν τελευταίων προεπαναστατικῶν χρόνων, σχεδὸν τὰ ἐννέα δέκατα ἔχουν ἀποκλειστικόν, σαφῆ καὶ ἀναντίρρητον σκοπὸν τὴν ἀναμόρφωσιν τοῦ Γένους καὶ μόλις τὸ ἓν δέκατον περιέχει ὕλην συνήθους ψυχαγωγικῆς λογοτεχνίας. Τὴν δὲ ἀναμόρφωσιν ταύτην κατὰ τὸ μέγιστον μέρος οἱ Ἕλληνες λόγιοι στηρίζουν οὐχὶ εἰς τὴν μεταφορὰν τῆς σοφίας τῆς Δύσεως, ὡς πολλάκις λέγεται, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάκτησιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκουν δι' ἀπ' εὐθείας γνώσεως νὰ μεταδώσουν εἰς τὸ ὑπόδουλον γένος των, ὡς δικαιωματικὴν προγονικὴν κληρονομίαν.

Ἀλλ' ὡς εἴπομεν, ἡ συντελουμένη κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον ἀναμορφωτικὴ αὐτὴ προσπάθεια, ἔχει πολὺ εὐρύτερον τοῦ συνήθους πνευματικοῦ ὀργασμοῦ ἑνὸς λαοῦ χαρακτῆρα. Οἱ Ἕλληνες λόγιοι διὰ τῆς προσπαθείας πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἔθνους των ἐπιθυμοῦν νὰ καταστήσουν αὐτὸ ἄξιον τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος του, ἄξιον τῶν περιλάμπρων πνευματικῶν του παραδόσεων, τοῦτο δὲ ἵνα καταστήσουν αὐτὸ ὥριμον πρὸς πολιτικὴν ἀναγέννησιν. Καλλιεργοῦν τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ κατεργάζονται τὸ φρόνημα τοῦ Ἔθνους. Ἀναπτύσσουν τὴν σκέψιν του, ἀλλὰ καὶ ἀνυψώνουν τὴν ψυχήν του. Ἡ προγονικὴ σοφία, καθισταμένη κτῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν θὰ ὡδήγει ἁπλῶς αὐτὸν εἰς τὴν χορείαν τῶν προηγμένων πνευματικῶς λαῶν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ θὰ ἔδιδε τὴν ποθητὴν συνέχειαν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἔθνους εἰς ὅλας τὰς περιλάμπρους ἐκδηλώσεις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ βίου. Τὰ ὑψηλὰ καὶ ὡραῖα δόγματα περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, τὰ διακηρυχθέντα ὑπὸ τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, θὰ κατηύθυνον τὸν σύγχρονον ἑλληνικὸν βίον. Αἱ μεγάλαι καὶ ὡραῖαι πράξεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰς ὁποίας δὲν ἔπαυε νὰ θαυμάζῃ καὶ νὰ ἐξυμνῇ σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης, θὰ καθίσταντο τὸ ὑπόδειγμα διὰ τὴν ζωὴν τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων. Καὶ τέλος, αἱ πολυύμνητοι διὰ τὴν ἐλευθερίαν θυσίαι τῶν ἡρώων

τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ θὰ ἐνέπνεον καὶ θὰ ὡδήγουν τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας εἰς τὰς θυσίας διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. Θερμοπύλαι καὶ Σαλαμῖνες καὶ Μαραθῶνες καὶ Πλαταιαὶ ἦσαν τότε εἰς τὴν σκέψιν ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ὄχι ὡς τι τὸ ἀξιοθαύμαστον τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλ' ὡς μία προγονικὴ κληρονομία ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἐστήριζε τὴν ἐπιτυχίαν τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναστάσεώς του ὁ νεώτερος Ἑλληνισμός.

Ὁ κατ' ἐξοχὴν διακηρύξας τὴν πνευματικὴν ἀνάπλασιν τοῦ Ἔθνους ὡς πρωταρχικὸν στοιχεῖον τῆς πολιτικῆς του ἀναπλάσεως, μέγας σοφὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος Ἀδαμάντιος Κοραῆς, διέθεσεν ὁλόκληρον τὴν μακρὰν ζωήν του μοχθῶν νύκτα καὶ ἡμέραν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ προδιαγραφέντος τούτου πλαισίου τῆς μεταδόσεως τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας. Αἱ ἐκπληκτικαὶ εἰς ἀριθμὸν ἐκδόσεις ἀρχαίων κειμένων μετὰ τῶν σοφῶν κριτικῶν του παρατηρήσεων καὶ τῶν φλεγομένων ἐξ ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ προλεγομένων του, δὲν εἶχον ἢ αὐτὸν καὶ μόνον τὸν σκοπόν: νὰ ἀναμορφώσουν τὸ γένος διὰ τῆς προγονικῆς σοφίας, νὰ ἐμφυσήσουν εἰς τὴν ψυχήν του ὑψηλὰ καὶ γενναῖα φρονήματα καὶ νὰ καταστήσουν αὐτὸ ἱκανὸν πρὸς θυσίας διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ ὥριμον πρὸς πολιτικὴν αὐτοδιάθεσιν, συμφώνως πρὸς τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτομάρτυς τῆς ἐλευθερίας Ρήγας Βελεστινλῆς δὲν ἀπέστη τῆς ἀρχῆς αὐτῆς. Ἐνῷ συνέθετεν εἰς τὴν Βιέννην τὸν ἐπαναστατικόν του θούριον καὶ ἐκίνει τὸ ἔθνος πρὸς γενικὴν ἐπανάστασιν διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας του, συγχρόνως μετέφραζε καὶ ἐξέδιδε τὸ ἔργον τοῦ Βαρθελεμὺ «Νέος Ἀνάχαρσις», τὸ περιλαμβάνον εἰς σαγηνεύουσαν ἁπλότητα ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐπεθύμει οὕτω νὰ διδάξῃ τοὺς συγχρόνους Ἕλληνας περὶ τῆς προγονικῆς εὐκλείας καὶ συγχρόνως νὰ ἐξωθήσῃ αὐτοὺς πρὸς παρόμοια, ἄξια ἐκείνων τῶν προγόνων, γενναῖα καὶ ὑψηλὰ ἔργα διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Εἰς δὲ τὴν περίφημον Χάρταν τῆς Ἑλλάδος περιέλαβε τὰς ἀναπαραστάσεις τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Σαλαμῖνος ὡς τὰ καλύτερα ἐφόδια φρονηματισμοῦ τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλ' οἱ λόγιοι Ἕλληνες τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου δὲν περιωρίσθησαν εἰς συγγραφὰς καὶ ἐκδόσεις βιβλίων πρὸς πνευματικὴν καὶ ψυχικὴν ἀνάπλασιν τῶν ὁμογενῶν των. Οἱ πλεῖστοι τούτων ἐχρησίμευσαν συγχρόνως ὡς διδάσκαλοι, δικαίως τυχόντες ἐκ μέρους τῶν μεταγενεστέρων ἑλληνικῶν γενεῶν, εἰς ἔνδειξιν τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης, τῆς προσωνυμίας τῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τοῦ τεραστίου ἐκδοτικοῦ ὀργασμοῦ σημειοῦται καὶ ἐκπληκτικὸς σχολικὸς ὀργασμός. Κατὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τοῦ 1821 εἰκοσιπενταετίαν ἱδρύονται καὶ λειτουργοῦν ἑλληνικὰ σχολεῖα εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς ἑλληνικῆς γῆς, ἀκριβέστερον πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχον

Ἕλληνες. Δὲν εἶναι μόνον ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἤπειρος, τῶν ὁποίων πόλεις καὶ κῶμαι ἀποκτοῦν σχολεῖα. Εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην, τὰς περὶ τὸν Αἷμον καὶ Δούναβιν χώρας, τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Καπαδοκίαν, παντοῦ ὅπου ἔχουν οἱ Ἕλληνες θεμελιώσει ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων ἐθνικὰς ἑστίας, τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀνακύπτουν ὡς τι τὸ ἀναπόσπαστον πλέον στοιχεῖον τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς ζωῆς. Καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς παροικίας τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως εἰς τὴν Βενετίαν, τὴν Βιέννην, τὴν Τεργέστην καὶ ἀλλαχοῦ, λειτουργοῦν τώρα λαμπρὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ σχολεῖα αὐτά, ὡς τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Δημητσάνης, τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Ἄθω, τῆς Χίου, τῆς Σμύρνης καὶ πλεῖστα ἄλλα, δὲν εἶναι συνήθη κέντρα στοιχειώδους ἢ μέσης μαθήσεως. Βαθμηδὸν ἀναδεικνύονται εἰς ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, εἰς τὰ ὁποῖα διδάσκονται τὰ κλασσικὰ γράμματα εἰς τὸ πρωτότυπον, ἡ φιλοσοφία, τὰ μαθηματικὰ καὶ ἄλλοι κλάδοι ἐπιστήμης, οἱ ὁποῖοι σήμερον ἀνήκουν εἰς τὰ Πανεπιστήμια. Εἰς αὐτὰ διδάσκουν οἱ ἐπιφανέστεροι Ἕλληνες πνευματικοὶ ἄνδρες, πολλοὶ τῶν ὁποίων, ὡς ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας, οἱ Μπαλάνοι, ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Λάμπρος Φωτιάδης, ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ ἄλλοι, καταπλήσσουν διὰ τὴν κλασσικήν των κατάρτισιν, τὴν εὐρύτητα τῶν γνώσεών των καὶ τὸ πολυσχιδὲς τῆς σοφίας των. Οἱ ἐπιζῶντες ἐκ τῶν μεγάλων αὐτῶν Διδασκάλων τοῦ Γένους ἐχρησίμευσαν καὶ ὡς οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τοῦ ἀναγεννηθέντος ἔθνους. Αὐτοὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων των, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας των εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐξήγαγον τὸ ἔθνος ἀπὸ τὸ πνευματικὸν σκότος τῆς μακραίωνος δουλείας καὶ ἔδωσαν εἰς αὐτὸ τὴν πρέπουσαν προπαρασκευὴν διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν πολιτικὴν ἀναγέννησιν. Αὐτοὶ ἔδωσαν ἀνωτέραν μόρφωσιν καὶ ὥριμον σκέψιν εἰς χιλιάδας ἑλληνοπαίδων, οἱ ὁποῖοι ἀργότερον ἀπετέλεσαν τὰ ἰθύνοντα πνευματικά, πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ στελέχη τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος. Αὐτοὶ τέλος διὰ τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων καὶ τῆς ἐπ' αὐτῶν βασισθείσης διασκαλίας των ἐνεφύσησαν εἰς τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως γενεὰν γενναῖα καὶ ὑψηλὰ φρονήματα, καθιστῶντες αὐτὴν ὥριμον διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς θυσίας χάριν τῆς ἐλευθερίας.

Οὕτω, Κυρίαι καὶ Κύριοι, δὲν θὰ θεωρηθῇ ὡς ὑπερβολή, ἂν λεχθῇ ὅτι ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 εἶναι πρὸ παντὸς ἄλλου ἔργον τῆς διὰ τῶν βιβλίων καὶ τῶν σχολείων συντελεσθείσης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας πνευματικῆς ἀναπλάσεως τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τοῦ διὰ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐπιτελεσθέντος φρονηματισμοῦ. Καὶ οὕτω δὲν θὰ φανῇ παράξενον ὅτι, εὐθὺς ὡς ἐκηρύχθη ὁ ἀγὼν τῆς ἐλευθερίας καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐρρίφθη εἰς ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου, ἐν τῷ μέσῳ τῆς τέφρας καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς αἱματοποτι-

σμένης ἐκείνης γῆς, ὅπου δὲν ἀντήχουν παρὰ πολεμικαὶ ἰαχαί, οἰμωγαὶ θνησκόντων καὶ κραυγαὶ ἄλγους περιπλανωμένων γυναικῶν καὶ νηπίων, καὶ οὐδεὶς ἐγνώριζεν ἂν τὴν ἑπομένην θὰ ἦτο μεταξὺ τῶν ζώντων ἢ ἂν θὰ εἶχε γυναῖκα καὶ παιδιά, ἀνέκυψαν ἑλληνικὰ σχολεῖα.

Εἶναι ἀληθῶς ἐκπληκτικὸν καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο χαρακτηρίζει τὰς ἀνωτέρας πνευματικὰς καὶ ψυχικὰς ἀξίας τοῦ ἔθνους μας τὸ γεγονός, ὅτι αἱ προχείρως ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ ἀγῶνος συσταθεῖσαι γενικαὶ ἢ τοπικαὶ συνελεύσεις καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν πηγάσασαι προσωριναὶ κυβερνήσεις τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, ἐνῷ ἐπάλαιον ἀπεγνωσμένως μὲ τὰς μικρὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους ἐναντίον τῶν κολοσσιαίων δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ καί, στερούμεναι καὶ χρημάτων καὶ πολιτικῶν ἐφοδίων, ἔφθανον πολλάκις ἕως τὸ χεῖλος τοῦ βαράθρου, δὲν ἔπαυον νὰ διακηρύσσσουν, ἐν ὀνόματι τῶν περιλάμπρων παραδόσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως ὡς τι τὸ ἀναπόσπαστον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν στοιχεῖον καὶ ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἵδρυσιν σχολείων.

Ἤδη ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, συντάσσων τὸ Σύνταγμα τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας, ἡ ὁποία θὰ ἀνέκυπτεν ἐκ τῆς παρασκευαζομένης ὑπ' αὐτοῦ ἐπαναστάσεως καὶ εἰς τὴν ὁποίαν θὰ περιελάμβανε πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς Βαλκανικοὺς λαούς, καθιέρωνε τὴν ὑποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὑπὸ τοῦ κράτους ἵδρυσιν σχολείων, τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς, τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τὴν διδασκαλίαν δύο ξένων γλωσσῶν. Οὕτω τὸ ἄρθρον 22 τοῦ κεφαλαίου τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα, περιλαμβάνει τὰ ἀκόλουθα: «Ὅλοι χωρὶς ἐξαίρεσιν ἔχουν χρέος νὰ ἠξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρὶς ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικὰ καὶ τὰ θηλυκὰ παιδιά. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη. Νὰ ἐξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, εἰς δὲ τὰς μεγάλας πόλεις νὰ παραδίδεται ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα, ἡ δὲ ἑλληνικὴ νὰ εἶναι ἀπαραίτητος». Τὸ ἄρθρον τοῦτο τοῦ Πολιτεύματος τοῦ Ρήγα ἔχει ἰδιάζουσαν σημασίαν διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, δεδομένου ὅτι δὲν ἀνευρίσκεται οὐδ' εἰς τὰ συντάγματα τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἤντλησεν ὁ Ρήγας. Διὰ πρώτην φορὰν γίνεται λόγος ἐν Πολιτεύματι περὶ ὑποχρεωτικῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν ἔννοιαν κρατικῆς ὑποχρεώσεως ἱδρύσεως σχολείων διὰ πάντας μέχρι καὶ τοῦ τελευταίου χωρίου καὶ συγχρόνως καθιερώσεως κανόνων ἀνωτέρας μορφώσεως διὰ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων καὶ τῆς διδασκαλίας ξένων γλωσσῶν. Εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν διακήρυξιν περὶ ὑποχρεωτικῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἀπαύγασμα ἐξ ὁλοκλήρου ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ἀνταξία τῶν ἑλληνικῶν πνευματικῶν παραδόσεων εἶναι ἡ ἐν εἴδει αἰτιολογίας προτασσομένη παρατήρησις τοῦ Ρήγα ὅτι ἐκ τῶν Γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπὴ μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη.

Ἡ πρώτη ἐθνικὴ συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου, συγκληθεῖσα ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως κυρίως πρὸς διακήρυξιν τοῦ ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, δὲν εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ σκεφθῇ περὶ παιδείας καὶ ἐνεπιστεύθη ταύτην εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἡγέτας, οἱ ὁποῖοι ἐν ὀνόματι αὐτῆς θὰ ἐκυβέρνων τὸ παλαιὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἔθνος. Ἀλλ' ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία δὲν παρέλειψε νὰ διακηρύξῃ τὴν παιδείαν ὡς ἱερὸν χρέος τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων, καὶ ἐξέδωσε τὸ ἀκόλουθον ψήφισμα, τὸ πρῶτον ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται λόγος περὶ ἐκπαιδεύσεως εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα:

Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ

Προκηρύττει ὅτι:

Κάθε πεφωτισμένη Διοίκησις ἔχει χρέος νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν πολιτῶν, διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν καλὴν νομοθεσίαν, καθότι δι' αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων ταυτίζεται μὲ τὴν ἀρετήν, γνωρίζει τὰ καθήκοντά του πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ χειραγωγεῖται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐδαιμονίας. Οἱ Λυκοῦργοι καὶ Σόλωνες ἐτελεσιούργησαν Σωκράτας, Φωκίωνας, Θεμιστοκλέας, Ἀριστείδας, Δημοσθένας, Πλάτωνας καὶ ὅλους τοὺς ἀθανάτους ἥρωας τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ Μωάμεθ κατεβύθισε τὴν μητέρα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸν λόφον τῆς ἀμαθείας, τῆς κακοηθείας καὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται φύσει κακοῦργος ἢ ἐνάρετος, ἀλλ' ἡ Διοίκησις τὸν ἀποκατασταίνει τοιουτότροπον. Διὰ τοῦτο ἡ σεβαστὴ Πελοποννησιακὴ Γερουσία μ' ὅλας τὰς πολυμερίμνους καὶ κατεπειγούσας ἀνάγκας τῆς πατρίδος, ἔλαβε πατριωτικὴν κηδεμονίαν διὰ τὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας, προθυμουμένη νὰ συστήσῃ σχολεῖον εἰς ταύτην τὴν πόλιν, ἀνάλογον τῆς παρούσης περιστάσεως διὰ τοῦ διωρισμένου ἐπὶ τούτου ἐφόρου Ἀρχιμανδρίτου κυρίου Γρηγορίου τοῦ καὶ Γερουσιαστοῦ. Προσκαλεῖ δὲ ἀξίους διδασκάλους διὰ νὰ διδάξουν διὰ τῆς Λαγκαστερίου μεθόδου κοινὰ Γράμματα, Ἑλληνικά, μαθηματικὰ καὶ πρὸς τούτοις τὴν Ἰταλικὴν καὶ Γαλλικὴν διάλεκτον. Προσκαλεῖ δὲ καὶ τὴν φιλομαθῆ νεολαίαν ἀφ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον νὰ συντρέξῃ ἐδῶ διὰ νὰ διδαχθῇ ἀμισθὶ κηρύττουσα ὅτι κάθε μαθητὴς δὲν θὰ ἐξοδεύῃ ἄλλο τι παρὰ διὰ τὰ βιβλία του καὶ διὰ τὴν ζωοτροφίαν του. Διατάττει δὲ τοὺς γονεῖς νὰ μὴ παραμελήσουν τὸ ἱερὸν χρέος των, ἀλλὰ νὰ φροντίσουν ἐπιμόνως διὰ τὴν παιδείαν τῶν τέκνων των».

Οὕτω ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅπου αἱ περιστάσεις τοῦ πολέμου τὸ ἐπέτρεπον, ἀρχίζουν νὰ λειτουργοῦν ἑλληνικὰ σχολεῖα εἰς τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν ὡς διδάσκαλοι, ἀλλαχοῦ μὲν οἱ εὑρεθέντες ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι, παλαιοὶ διδάσκαλοι τῶν σχολείων τῆς τελευταίας περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλαχοῦ οἱ προσδραμόντες ἐξ ἄλλων περιφερειῶν ἢ

τοῦ ἐξωτερικοῦ λόγιοι, ἀλλαχοῦ τέλος οἱ κατέχοντες στοιχειά τινα μορφώσεως, καθιστάμενοι προχειροποίητοι διδάσκαλοι. Πόσον δὲ βαρύνουσαν σημασίαν εἶχε διὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν προσπάθειαν τῆς ἀναγεννωμένης ἐκ τῆς τέφρας Ἑλλάδος ἡ ἔνδοξος πνευματικὴ παράδοσις τοῦ Ἔθνους, ἀποδεικνύει ἡ ἀκόλουθος Προκήρυξις τῆς κοινότητος τῶν Ἀθηνῶν:

«Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μεταξὺ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου περιστάσεων, πρὸ πολλοῦ ἤρχισαν νὰ ἐπιθυμοῦν τὰς μούσας εἰς τὴν πατρίδα των καὶ τὸν φωτισμὸν τῆς νεολαίας, διὸ καὶ κοινῇ γνώμῃ ἐσυστήθη κατ' αὐτὰς δημόσιον σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ διδάσκεται πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἰταλικὴ διάλεκτος. Διδάσκαλοι δὲ ἐκλέχθησαν οἱ ἐλλογιμώτατοι κύριοι Ἰω. Εἰρηναῖος καὶ Διονύσιος Σουρμελῆς, οἵτινες κάμνουσιν ἀρχὴν τῶν μαθημάτων τὴν ἐρχομένην Δευτέραν εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ ἀειμνήστου Ντέκα· εἰδοποιοῦνται λοιπὸν οἱ φιλομαθεῖς πατέρες κατὰ τὸ ἱερὸν χρέος ὁποῦ ἔχουν νὰ δίδωσιν εἰς τὰ τέκνα των καλὴν ἀνατροφήν, νὰ στείλωσι τοὺς υἱούς των εἰς τὸ εἰρημένον σχολεῖον διὰ νὰ ἀποκτήσωσι τὰ φῶτα τῆς παιδείας, τὰ ὁποῖα τοὺς θέλουν κατασκήσῃ καλοὺς ἀνθρώπους, ἐλευθέρους καὶ εὐτυχεῖς τῆς Ἑλλάδος πολίτας καὶ ἐπομένως εἶναι ἡ καλυτέρα κληρονομία ὁποῦ θέλουν ἀφήνει οἱ γονεῖς πρὸς αὐτούς. Οἱ διδάσκαλοι δέχονται καὶ κάθε ἄλλον Ἕλληνα νέον ἐπιθυμοῦντα νὰ παιδευθῇ. Τῇ 29 Φεβρουαρίου 1824».

Τὴν θαυμασίαν αὐτὴν προκήρυξιν τῶν Ἀθηναίων ἠκολούθησε μὲ χρονολογίαν 18 Νοεμβρίου 1824 ἡ ἀκόλουθος ἀπόφασις τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τοῦ Ναυπλίου:

«Ἐπειδὴ ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὑπῆρξε ποτὲ καθέδρα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐπειδὴ ἡ διοίκησις προσπαθεῖ νὰ εἰσάξῃ τὸν φωτισμὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπιθυμεῖ νὰ φθάσῃ ἡ πόλις αὕτη εἰς τὴν ἀρχαίαν της δόξαν καὶ λαμπρότητα, βλέπει δὲ καὶ εἰς τοῦτο ζῆλον καὶ προθυμίαν τῶν κατοίκων αὐτῆς, συναινέσει καὶ τοῦ Σ. Βουλευτικοῦ σώματος διατάσσει: α) τὸ τζαμὶ τοῦ Σταυροπαζάρου διορίζεται σχολεῖον τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, β) τὸ τζαμὶ τῆς Κολώνας βιβλιοθήκη δημόσιος, γ) τὸ τζαμὶ τοῦ Ροδακιοῦ, σχολεῖον τῶν ἐπιστημῶν, δ) ἡ περὶ αὐτὸ γῆ, κῆπος Βοτανικός».

Οὕτω, καθ' ὃν χρόνον διεξάγει ἀγῶνας ζωῆς ἢ θανάτου καὶ πολλάκις φθάνει μέχρι τοῦ χείλους τοῦ βαράθρου, ὁ ἐν ἐπαναστάσει Ἑλληνισμὸς συνεχίζει, ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν, καὶ τὴν ὡραίαν προσπάθειαν τῆς διὰ τῆς σχολικῆς ἐκπαιδεύσεως πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Κατὰ τὸ τρίτον καὶ τέταρτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως δηλαδὴ τὸ 1824 καὶ 1825, τὰ πολεμικὰ γεγονότα λαμβάνουν δραματικὴν μορφήν. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἔχει καταληφθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἡ δ' ἐρημωμένη ἀπὸ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις Πελοπόννησος ἀπειλεῖται θανασίμως ἀπὸ τὴν ἐπικειμένην φοβερὰν ἐπιδρομήν. Πολλοὶ φαντάζονται ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων δύει καὶ

ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εὑρίσκεται εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ ὀλέθρου. Ποῖος θὰ ἠμποροῦσε λογικῶς νὰ φαντασθῇ, ὅτι κατὰ τὰς σπαρακτικὰς ἐκείνας στιγμάς, κατὰ τὰς ὁποίας διεκυβεύετο διὰ παντὸς ἡ ὕπαρξις τοῦ Ἔθνους, θὰ ἐλειτούργουν ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι; Πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν γονεῖς, οἱ ὁποῖοι θὰ ἔστελλον τὰ παιδιά των εἰς σχολεῖα πρὸς μόρφωσιν, ὅταν ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἡ μάχαιρα τοῦ αἱμοσταγοῦς ἐπιδρομέως ἢ ἡ ἁρπαγὴ διὰ τὰ χαρέμια τῆς ἀνατολῆς; Καὶ ἐν τούτοις συνέβαινε αὐτὸ τὸ ἐκπληκτικὸν καὶ ἀξιοθαύμαστον. Παντοῦ ὅπου ἀπέμενεν εἰσέτι ἐλευθέρα ἑλληνικὴ γῆ, ὅπως εἰς τὴν περὶ τὸ Ναύπλιον περιοχὴν τῆς Πελοποννήσου, τὰς Ἀθήνας καὶ τὰς νήσους, ἐλειτούργουν ἑλληνικὰ σχολεῖα. Ἡ κυβέρνησις, παρὰ τὰς δραματικὰς φροντίδας της διὰ τὴν ἐσχάτην ἄμυναν, ἐφρόντιζε καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων αὐτῶν, εἶχε δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐντὸς τῶν κόλπων της καὶ «Ἔφορον τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως» ἐν εἴδει σημερινοῦ ὑπουργοῦ ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς παιδείας.

Ἔχομεν περὶ τούτου πολλὰς αὐθεντικὰς μαρτυρίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὰς ὁποίας ὁ περιωρισμένος χρόνος τῆς ὁμιλίας ταύτης δὲν ἐπιτρέπει νὰ μνημονεύσωμεν. Θὰ περιορισθῶμεν εἰς μίαν καὶ μόνην, τὴν πλέον ἐπίσημον καὶ αὐθεντικὴν ἔκθεσιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1825 ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Φιλελληνικοῦ κομιτάτου τοῦ Λονδίνου, ὁ Ἰταλὸς φιλέλλην κόμης Πέκιο, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ συλλέξῃ στοιχεῖα πρὸς ἔκδοσιν βιβλίου διαφωτίσεως τῆς Εὐρώπης περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐζήτησε πληροφορίας καὶ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι. Ὁ ἔφορος τῆς Παιδείας, παλαιὸς διδάσκαλος τοῦ Γένους Γρηγόριος Κωνσταντᾶς ἔσπευσε τότε νὰ συντάξῃ καὶ νὰ ἐγχειρίσῃ εἰς αὐτὸν ἔκθεσιν, τὴν ὁποίαν ὁ κόμης Πέκιο, ἐπιστρέψας ὀλίγον κατόπιν εἰς Εὐρώπην, κατεχώρισεν ὁλόκληρον εἰς τὸ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1825 ἐκδοθὲν ἀγγλιστὶ καὶ γαλλιστὶ βιβλίον του περὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἔκθεσις αὕτη τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ διαφωτίζει μετὰ θαυμασίας λεπτομερειακῆς παραστατικότητος περὶ τοῦ συντελουμένου κατὰ τὰς δραματικὰς ἐκείνας ὥρας ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου ἐν τῇ ἐπαναστατημένῃ Ἑλλάδι. Διὰ τοῦτο ἂς μᾶς ἐπιτραπῇ ὅπως ἐπαναλάβωμεν ταύτην ἐνταῦθα ὁλόκληρον ἐν μεταφράσει:

«Κύριε,

Κατόπιν ἐκφρασθείσης φιλελληνικῆς σας περιεργείας, ἥτις εὐηρεστήθη νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα ἱδρύθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφ' ὅτου αὕτη εἶναι ἐλευθέρα, πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς ἀξιεπαίνου ἐπιθυμίας σας καὶ συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῆς θέσεώς μου καθήκοντα, σᾶς ὑπαβάλλω λεπτομερῆ καὶ ἀκριβῆ ἔκθεσιν τοῦ σχεδίου μου καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν διαφόρων κανονισμῶν, τοὺς ὁποίους ἐφήρμοσα διὰ τὰ σχολεῖα. Ἐν συνεχείᾳ θὰ σᾶς καταστήσω ἐνήμερον περὶ τῶν ὑπαρχόντων σήμερον ἐν Ἑλλάδι σχολείων, τόσον

τῶν Γραμματικῶν (Εκὸλ ντὲ Γκραμμαίρ), ὅσον καὶ ἐκείνων τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου.

Κύριε, ἡ Κυβέρνησις, μολονότι καταθλιβομένη ἀπὸ φροντίδας καὶ ἀπασχολήσεις διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τὸν ἐχθρὸν καὶ διὰ ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τόπου, οὐδόλως ἐλησμόνησε νὰ διευθύνῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν πατρικήν της μέριμναν πρὸς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεότητος. Διότι δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι μία καλὴ μόρφωσις εἶναι ἡ βάσις ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν καὶ τὸ φῶς τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ ὅλους τοὺς πολίτας πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν ὅλων τῶν καθηκόντων Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ κυβέρνησις ἐψήφισε:

1) Τὴν ἵδρυσιν εἰς τὸ Ἄργος μιᾶς γενικῆς σχολῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, εἰς τὴν ὁποίαν θ' ἀποστέλλωνται ἐξ ἑκάστης ἐπαρχίας δύο ἢ τρεῖς νέοι ἔχοντες ἐπαρκῆ γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ νὰ μάθουν τὴν χρήσιμον αὐτὴν μέθοδον. Αὐτοὶ θὰ ἐπιστρέψουν κατόπιν εἰς τὰς ἐπαρχίας των διὰ νὰ διδάξουν ἄλλους, ἵνα δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου ἐξακολουθεῖ ἡ ἐκπαίδευσις εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Τὸ σχολεῖον αὐτὸ ἱδρύθη καὶ εὑρίσκεται ἤδη εἰς ἀνθοῦσαν κατάστασιν.

2) Τὴν ἵδρυσιν εἰς τὸ Ἄργος ἐπίσης μιᾶς Ἀκαδημίας συμφώνου πρὸς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ προσκληθοῦν ὅλοι οἱ Ἕλληνες σοφοί, τοὺς ὁποίους αἱ περιστάσεις κρατοῦν μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, ἵνα ἕκαστος ἐξ αὐτῶν δυνηθῇ νὰ μεταδώσῃ εἰς τὸ ἔθνος του τὰς γνώσεις, τὰς ὁποίας ἀπέκτησε μακρὰν τοῦ τόπου του. Θὰ προσκληθοῦν ἐπίσης νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα σοφοὶ ὅλων τῶν φωτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, ἐπίσης εἰς μεγάλην κλίμακα, ὅσον θὰ κριθῇ ἀναγκαῖον διὰ τὴν τελείαν ἐγκατάστασιν τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ πλούσιος καὶ ἐνάρετος πατριώτης Βαρβάκης ἐπρομήθευσεν ἤδη τ' ἀπαραίτητα χρηματικὰ μέσα πρὸς συντήρησιν τῆς σχολῆς. Ἡ κυβέρνησις προτίθεται νὰ διαθέσῃ ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων τὸ ἐπὶ πλέον, διὰ τὸ ὁποῖον θὰ παρίστατο ἀνάγκη, καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρόνου νὰ καταστήσῃ γνωστοὺς τοὺς ὅρους τοῦ ἱδρύματος τούτου.

Εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἑκάστης ἐπαρχίας θὰ ἱδρυθῇ μία σχολὴ πρωτεύουσα ἢ κεντρικῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, ὡς καὶ μία σχολὴ γραμματικῆς εἰς τὴν ὁποίαν θὰ διδάσκωνται:

α) Ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ (ἢ φιλολογικὴ) ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν νέαν. β) Στοιχεῖα Γεωγραφίας, Ἱστορίας, Λογικῆς, Μεταφυσικῆς, Ἀριθμητικῆς, Γεωμετρίας καὶ πᾶν ὅ,τι θὰ εἶναι ἀναγκαῖον διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν νεολαίαν ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἄργους. γ) Μία ἢ δύο τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Εἰς ἑκάστην πόλιν ἢ χωρίον κάποιας σπουδαιότητος, θὰ ἐγκαταστήσῃ ἓν σχολεῖον ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου καὶ ἓν ἄλλο διὰ τὴν ἑλληνικήν, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ διδάσκωνται στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογικῆς γλώσσης, ἂν δὲ

τοῦτο εἶναι δυνατόν, καὶ κάποια εὐρωπαϊκὴ γλῶσσα, ὡς ἡ γαλλικὴ ἢ ἡ ἰταλική.

Αὐταὶ εἶναι, Κύριε, αἱ προθέσεις τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν σχολείων καὶ μεταχειρίζεται αὕτη τὰ πλέον ἁρμόζοντα μέτρα πρὸς πραγματοποίησίν των.

Σχολεῖα Γραμματικῆς καὶ σχολεῖα ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου ὑπάρχουν ἤδη ἐν λειτουργίᾳ, καὶ περὶ αὐτῶν θὰ σᾶς καταστήσω ἐνήμερον.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπάρχουν δύο κεντρικὰ ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα καὶ δύο γραμματικῆς. Τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν ἔλαβε τὸ ὄνομα «Λύκειον»· εἰς αὐτὸ διδάσκονται: 1) Ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν νέαν. 2) Ἡ Ἰταλική. 3) Στοιχεῖα Γεωγραφίας, Ἀριθμητικῆς, Γεωμετρίας, Λογικῆς καὶ Μεταφυσικῆς.

Ἡ πόλις κατέχει ἐπίσης ἓν μικρὸν τυπογραφεῖον, δοθὲν ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ φιλελληνικοῦ κομιτάτου.

Εἰς τὴν νῆσον Τῆνον ὑπάρχει μία κεντρικὴ ἀλληλοδιδακτικὴ σχολὴ καὶ μία Γραμματική, ὀνομαζομένη λύκειον, ὅπου διδάσκονται ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας.

Εἰς τὴν νῆσον Ἄνδρον ὑπάρχουν τρεῖς σχολαὶ ἀλληλοδιδακτικαὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου, ὡς καὶ δύο γραμματικῆς, εἰς τὰς ὁποίας διδάσκονται ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ στοιχεῖα φιλοσοφίας.

Εἰς τὴν νῆσον Σίφνον ὑπάρχει μία γραμματικὴ σχολή, τὴν ὁποίαν οἱ κάτοικοι ἐπιθυμοῦν νὰ μεταβάλουν εἰς λύκειον. Ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα δὲν συνεστήθησαν εἰσέτι εἰς τὴν νῆσον ταύτην, ἐλλείψει διδασκάλων, ἀλλὰ ζητοῦνται τοιοῦτοι.

Εἰς τὴν νῆσον Πάτμον ὑπῆρχε πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως μία περίφημος ἑλληνικὴ σχολή, ὅπου ἐδιδάσκοντο μετὰ μεγάλης ἀκριβείας ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ ρητορικὴ καὶ ἡ ποίησις. Ἐξ αὐτῆς τῆς σχολῆς ἐξῆλθον διδάσκαλοι σοφοὶ καὶ ἐνάρετοι, οἱ ὁποῖοι διέσπειρον τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ υἱοθέτησαν μίαν μέθοδον περισσότερον εὔκολον καὶ πρακτικὴν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἡ σχολὴ αὐτή, μολονότι ὑπέφερε λόγῳ τῶν περιστάσεων, ὑπάρχει πάντοτε, καὶ ἡ Κυβέρνησις προτίθεται νὰ τῆς ἀποδώσῃ τὴν ἀρχαίαν λάμψιν καὶ φήμην της. Εὑρίσκεται ἐκεῖ μία βιβλιοθήκη καὶ σώζονται πλεῖστα πολύτιμα χειρόγραφα. Μία ἀλληλοδιδακτικὴ σχολὴ ἐγκατεστάθη ἤδη εἰς τὴν Πάτμον.

Ὑπάρχουν ἐπίσης σχολεῖα εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς Σποράδας νήσους. Εὑρίσκει τις ἕν, δύο ἢ τρία εἰς ἑκάστην νῆσον, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ της. Διδάσκονται ἐκεῖ ἡ ἀρχαία ἑλληνική, στοιχεῖα φιλοσοφίας καὶ συχνὰ ἡ Γαλλικὴ καὶ Ἰταλικὴ γλῶσσα. Δὲν εὑρίσκονται ἐν τούτοις εἰς πολὺ ἀνθοῦσαν κατάστασιν λόγῳ τῆς ἀβεβαιότητος τῶν δημοσίων ὑποθέσεων. Εἰς μερικὰς νήσους ἱδρύθησαν ἐπίσης ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα καὶ προστίθενται διαρκῶς νέα, συμφώνως πρὸς τὰς προθέσεις τῆς κυβερνήσεως.

Εἰς τὴν Τρίπολιν, πρωτεύουσαν τῆς Πελοποννήσου, ὑπάρχει μία κεντρικὴ ἀλληλοδιδακτικὴ σχολὴ καὶ μία γραμματικῆς. Οἱ κάτοικοι καὶ ἡ Κυβέρνησις ἐλπίζουν νὰ μεταβάλουν τὴν τελευταίαν εἰς λύκειον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς στοιχειώδους φιλοσοφίας καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν.

Εἰς τὸ Ἄστρος εὑρίσκεται μία ἀλληλοδιδακτικὴ καὶ μία γραμματική, κατέχουσα μίαν καλὴν βιβλιοθήκην καὶ ὄργανα πειραματικῆς φυσικῆς. Ἐπίσης διδάσκεται εἰς αὐτὴν ἡ Ἰταλική.

Εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον, χωρίον πλησίον τοῦ Ἄστρους, ὑπάρχει μία ἀλληλοδιδακτικὴ καὶ μία γραμματική, ἥτις δὲν ἔλαβεν εἰσέτι ἔκτασιν ἐξ αἰτίας τῆς καταστάσεως.

Ὑπάρχουν τέσσαρες σχολαὶ γραμματικαὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καρυταίνης, ἤτοι εἰς Βυτίναν, Δημητσάναν, Στεμνίτσαν καὶ Λαγκάδια, ἀλλὰ κακῶς διευθύνονται. Ὑπολογίζομεν νὰ ἐγκαταστήσωμεν ἐκεῖ ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς Μεσολόγγιον ὑπάρχει μία κεντρικὴ ἀλληλοδιδακτικὴ σχολή, καθὼς καὶ μία γραμματική, ὅπου διδάσκεται ἡ ἀρχαία ἑλληνική, ἡ γαλλικὴ καὶ ἡ ἰταλική.

Ὑπῆρχον ἄλλοτε εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τὰς ὑποτεταγμένας εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγὸν πλεῖστα περίφημα σχολεῖα, πλουτισμένα μὲ βιβλιοθήκας καὶ φυσικὰ ὄργανα. Ἀλλ' αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν πλέον.

Αὐτὰ εἶναι, Κύριε, τὰ σχολεῖα τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου καὶ τῆς γραμματικῆς, τὰ ἐγκατεστημένα εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ γνωρίζετε τώρα τὴν κατάστασίν των.

Ὑπολείπεται νὰ σᾶς γνωρίσω, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν σας, τὰ ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων τὰ διάφορα σχολεῖα ἔχουν ἀπόλυτον ἀνάγκην.

Ἀπὸ τὰ ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα ἐλλείπει πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον δι' αὐτὴν τὴν μέθοδον, ἤτοι πλάκες, γραφίδες, μολυβδοκόνδυλα καὶ δείγματα γραφῆς. Τὰ σχολεῖα τῆς γραμματικῆς ἔχουν πολὺ ὀλίγα βιβλία, ἢ καλύτερον, ἔχουν ἀπόλυτον ἔλλειψιν. Ἐὰν ἡ Ἀκαδημία τοῦ Ἄργους εἶχεν ἓν τυπογραφεῖον ἀρκετὰ μεγάλο διὰ νὰ δύναται νὰ τυπώνῃ βιβλία μὲ διαφόρους χαρακτῆρας, καὶ πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, θὰ ἠδύνατο νὰ προμηθεύσῃ τὰ πρέποντα διὰ τὰ ἀλλολοδιδακτικὰ σχολεῖα καὶ τ' ἀναγκαῖα βιβλία διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν στοιχειωδῶν ἐπιστημῶν. Ἡ κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τὰ ἐθνικὰ σχολεῖα τὰ μέσα πρὸς ἐξάπλωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως· ἀλλ' ἀνάγκαι περισσότερον ἐπείγουσαι ἀντιτίθενται πρὸς τὸ σχέδιον. Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ, ἵνα πάραυτα ἐκμηδενισθοῦν ὅλα τὰ ἐμπόδια! Ἐν ἀναμονῇ, ἐὰν ἡ Φιλελληνικὴ ἑταιρεία ἐπετύγχανε διὰ τὸ ἔθνος μας τ' ἀπαραίτητα μέσα διὰ τὴν ἀναμόρφωσίν του, ἡ εὐγνωμοσύνη τῶν Ἑλλήνων θὰ συνεχισθῇ καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, καὶ οἱ ἀπόγονοί των θὰ εὐγνωμονοῦν δικαίως τὰς καλωσύνας τῶν εὐεργετῶν των.

Τελείως γοητευμένος, ὅτι ἠδηνήθην νὰ κατακτήσω τὴν φιλίαν σας, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὑπογράφωμαι·

Ὁ Ἔφορος τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΣ».

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ ἐξάγεται, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1825, δηλαδὴ κατὰ τὸ δραματικώτερον ἔτος τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐλειτούργουν σχολεῖα ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου, δηλαδὴ τῆς ἐπιστημονικωτέρας παιδαγωγικῆς μεθόδου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δύο εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐπίσης εἰς τὴν Τρίπολιν, τὸ Ἄστρος, τὸν Ἅγιον Πέτρον, τὸ Μεσολόγγιον καὶ εἰς τὰς νήσους Τῆνον, Ἄνδρον, Σίφνον, Πάτμον. Κατώτεραι σχολαί, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω πόλεων, ἐλειτούργουν καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας πόλεις, κώμας καὶ μεγάλας καὶ μικρὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ἐκ τῶν ἐλευθέρων. Ἡ Κυβέρνησις ἐσχεδίαζε νὰ ἱδρύσῃ εἰς τὰς πρωτευούσας ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνισμοῦ μίαν πρωτεύουσαν ἢ κεντρικῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου σχολὴν καὶ μίαν «γραμματικῆς», εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐδιδάσκοντο τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ νέα, ἡ γεωγραφία, ἡ ἱστορία, ἡ λογικὴ καὶ τὰ μαθηματικὰ ὡς καὶ μία ἢ δύο Εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι. Εἰς ἑκάστην πόλιν ἢ χωρίον θὰ ἐλειτούργει σχολεῖον στοιχειωδῶν γνώσεων καὶ συγχρόνως, ὅπου θὰ ἦτο τοῦτο δυνατόν, διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ ξένων γλωσσῶν. Ἐπειδὴ ἡ σπάνις διδασκάλων εἰς τὸν ἀπαιτούμενον τόσον μέγαν ἀριθμὸν ἦτο τὸ δυσχερέστερον πρόβλημα λειτουργίας τῶν ἑλληνικῶν σχολείων, ἱδρύθη εἰς τὸ Ἄργος «γενικὴ σχολὴ ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου», δηλαδὴ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγομεν σήμερον «Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία», πρὸς κατάρτισιν δημοδιδασκάλων. Εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν εἰσήγοντο νέοι, πολλάκις δὲ καὶ ὡρίμου ἡλικίας, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον ἤδη ὡρισμένα στοιχεῖα μορφώσεως καὶ ἐξεπαιδεύοντο εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου. Ἡ σχολὴ αὕτη ἐλειτούργει ἤδη εἰς τὸ Ἄργος καὶ ἐξ αὐτῆς εἶχον ἤδη ἐξέλθει καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ἀρκετοὶ διδάσκαλοι. Ἐξ ἄλλων ὅμως πηγῶν γνωρίζομεν ὅτι, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀνάγκης διδακτικοῦ προσωπικοῦ, ἡ φοίτησις περιωρίζετο εἰς ἓν ἔτος, πολλάκις εἰς ἓν ἑξάμηνον, χρονικὸν διάστημα πολὺ βραχὺ πρὸς διδασκαλικὴν κατάρτισιν, ἂν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν ἐστεροῦντο στερεῶν βάσεων. Ὡς ἐκ τούτου οἱ παλαιοὶ ἐκπαιδευτικοί, ἐξελθόντες ἐκ τῶν ἀνωτέρων σχολῶν τοῦ Γένους τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου, πολλάκις σπουδάσαντες εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἔχοντες ἤδη μακρὰν διδακτικὴν πεῖραν, ἐξέφραζον σφοδρὰ παράπονα διὰ τοὺς προχειροποιήτους αὐτοὺς συναδέλφους των. Ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μαθήσεως, ἔστω καὶ στοιχειωδῶν γραμμάτων, ἀπὸ τοὺς Ἑλληνόπαιδας, ἐπέβαλλε τὴν χρησιμοποίησιν τῶν διδασκάλων αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι πάντως, παρὰ τὰς ἐλλείψεις των, προσέ-

φερον μεγάλας ὑπηρεσίας. Ἐξ ἄλλου ἡ Κυβέρνησις, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Κωνσταντᾶ, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν βαθμηδὸν διόρθωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης. μελετῶσα τὴν ἐξ ἑκάστης ἑλληνικῆς ἐπαρχίας ἐκλογὴν κατ' ἔτος δύο ἕως τριῶν νέων καλῶς κατηρτισμένων εἰς τὰς τοπικὰς ἀνωτέρας σχολάς, οἱ ὁποῖοι, ἐκπαιδευόμενοι πληρέστερον εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἄργους, θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο κατόπιν ὡς διδάσκαλοι εἰς σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας των.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προξενεῖ ὅλως ἰδιαιτέραν αἴσθησιν ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, εἶναι τὸ σχέδιον ἱδρύσεως Ἀκαδημίας. Εἰς τὴν πραγματικότητα ἐπρόκειτο οὐχὶ περὶ Ἀκαδημίας ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν ἀλλὰ περὶ ἱδρύσεως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο Πανεπιστημίου, τοῦ πρώτου Πανεπιστημίου τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος. Κατὰ τὰ ἐκτιθέμενα σχέδια τῆς Κυβερνήσεως, θὰ ἐκαλοῦντο νὰ διδάξουν εἰς τὸ ἀνώτατον αὐτὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Ἄργους πάντες οἱ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ Ἕλληνες σοφοὶ ἐξ ὅλων τῶν φωτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁ Βαρβάκης, ὁ ὁποῖος ἐφλέγετο ἤδη ὑπὸ τοῦ ὀνείρου νὰ ἴδῃ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα ἀξίαν τῶν μεγάλων πνευματικῶν της παραδόσεων, ἀνελάμβανε νὰ καταβάλῃ τὰ χρηματικὰ ποσὰ πρὸς συντήρησιν τῆς Σχολῆς, ἡ δὲ Κυβέρνησις τὰς ἐπὶ πλέον δαπάνας λειτουργίας της θὰ κατέβαλεν ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων. Τὸ σχέδιον τοῦτο περὶ ἱδρύσεως ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ ἱδρύματος ἀποτελεῖ διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τίτλον τιμῆς ἄξιον τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος του καὶ ἐπιβραβεύοντα τὰς προσδοκίας σύμπαντος τοῦ πολιτισμένου κόσμου περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὡς οὐχὶ κοινοῦ τινος ἀγῶνος ἐλευθερίας, ἀλλ' ἀγῶνος πρὸς πολιτικὴν ἀνάστασιν καὶ νέαν πνευματικὴν λάμψιν τοῦ ἐνδοξοτέρου τῶν λαῶν τῆς γῆς. Εἶναι ἀληθῶς ἀξιοθαύμαστον ὅτι, ἐνῷ αἱ δράκες τῶν ἀγωνιστῶν ἐκείνων τῆς ἐλευθερίας ἐπάλαιον κατὰ τῶν ἀναριθμήτων καὶ ἀνεξαντλήτων δυνάμεων μιᾶς αὐτοκρατορίας, ὁ δὲ ἀγὼν ἐκεῖνος εἶχε λάβει χαρακτῆρα ἀπελευθερώσεως ἢ ὁλοκληρωτικῆς ἐξοντώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, οἱ ἐπὶ τῆς τέφρας καὶ τῶν ἐρειπίων συνεχίζοντες ἀπεγνωσμένως τὸν δραματικὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου, εἶχον τὴν ψυχραιμίαν νὰ σχεδιάζουν καὶ νὰ ἐξαγγέλλουν τὴν ἄμεσον ἵδρυσιν Πανεπιστημίου, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ προσεκαλοῦντο πρὸς διδασκαλίαν Ἕλληνες καὶ ξένοι σοφοὶ διὰ νὰ μεταδώσουν εἰς τὰς νέας ἑλληνικὰς γενεὰς τὰς ἐπιστήμας, ὥστε, ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει της, νὰ διαλάμψῃ καὶ πάλιν ἡ Ἑλλὰς εἰς τὰ Γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας!

Τὰ δραματικὰ γεγονότα τοῦ 1826 κατέστρεψαν κατὰ μέγα μέρος τὸ συντελούμενον εἰς τὴν ἀγωνιζομένην διὰ τὴν ἐλευθερίαν της Ἑλλάδα ἔργον καὶ ἐματαίωσαν τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐξαγγελθέντων σχεδίων. Αἱ Ἀθῆναι ἔπεσαν καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι τοῦ Μεσολογγίου ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν Σφακτηρίαν καὶ τὸ Μανιάκι ἐθυσιάσθησαν οἱ ἡρωϊκώτεροι

ἀγωνισταὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ αἱ ὁρδαὶ τοῦ Ἰμπραὴμ περιεφέροντο ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον σπείρουσαι τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν καταστροφήν. Δὲν εἶχον ἀπομείνει πλέον ἐλεύθεραι ἐπαναστατικαὶ ἑστίαι παρὰ τὸ Ναύπλιον, ἡ Μάνη, ἡ Ὕδρα καὶ μερικαὶ ἀκόμη νῆσοι τοῦ Αἰγαίου. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐφαίνετο σφαδάζων εἰς τὸ κύκνειον ἆσμα τῆς ἐλευθερίας. Δὲν ὑπῆρχε πλέον καμμία δυνατότης ἐκπαιδευτικῆς προσπαθείας, τὰ πλεῖστα τῶν ἑλληνικῶν σχολείων ἐξηφανίσθησαν καὶ τὸ ὡραῖον ὅραμα τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὁμοῦ μὲ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἀναγέννησιν, ἐφαίνετο διαλυθέν. Ἄλλωστε οἱ πλεῖστοι διδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἤσκουν, συγχρόνως μὲ τὸ ἐκπαιδευτικόν, καὶ ἔργον ἐμψυχώσεως τοῦ ἀγῶνος, τώρα περιεφέροντο εἰς τὰ ἑλληνικὰ στρατόπεδα, μετέχοντες ἐνεργῶς εἰς τὰς μάχας ἢ ὠθοῦντες πρὸς τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἔσχατον ἀγῶνα. Ἐν τούτοις, ἡ ἐκπαιδευτικὴ αὐτὴ προσπάθεια τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως παραμένει ὡς μία λαμπρὰ καὶ ἔνδοξος σελὶς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἔθνους μας. Δὲν ἀπέβη δὲ καὶ ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς ἐπὶ ματαίῳ. Εἰς τὸν παρακολουθοῦντα μετὰ προσοχῆς τὰ γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ πληροφορούμενον λεπτομερῶς αὐτὰ διὰ τῶν περιγραφῶν τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν χρονικογράφων Εὐρωπαϊκὸν κόσμον, παρείχετο διὰ τοῦ ἐξαγγελλομένου τούτου ἐκπαιδευτικοῦ ὀργασμοῦ ἡ ἐντύπωσις, ὅτι οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, εἰς ὅλα ἀντάξιοι τῶν ἐνδόξων προγόνων των, δὲν ἦσαν ἱκανοὶ μόνον διὰ Σαλαμῖνας καὶ Θερμοπύλας, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκπολιστικὰς λάμψεις, ἡ δὲ Ἑλλάς, ἡ ὁποία ἀνεγεννᾶτο ἐκ τῆς τέφρας της, ἦτο ἡ αἰωνία Ἑλλὰς τῶν μεγάλων θυσιῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγάλων σταθμῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Καποδιστρίου, ὡς ἄλλως τε καὶ πᾶσα διοικητικὴ ἢ ἄλλη τῆς Καποδιστριακῆς περιόδου, ἀνήκει ὄχι τόσον εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ὅσον εἰς τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον ἔθεσε τοὺς θεμελίους λίθους. Θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτῆς δι' ὀλιγίστων ὡς θαυμασίου ἐπιστεγάσματος τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως συντελεσθέντος ἔργου.

Ὅτε ὁ Καποδίστριας ἀνέλαβε τὴν ἀρχήν, ἐλάχιστα πλέον σχολεῖα ἐλειτούργουν καὶ ἐκεῖνα ἐλλειπῶς. Ὑπῆρχεν ὅμως ἀκόμη ζῶσα ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἀρξαμένου μεγαλεπηβόλου ἔργου τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων, ὑπῆρχεν ἀκόμη διεσπαρμένον ἢ περιπλανώμενον ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὑλικόν. Ὁ Κυβερνήτης εἰργάσθη τότε μὲ φρόνησιν καὶ σύστημα, θεωρήσας τὴν ἐκπαίδευσιν ὡς θεμελιώδη κλάδον τῆς διοικητικῆς ὀργανώσεως τοῦ Κράτους. Ἵδρυσε Γραμματείαν, δηλαδὴ Ὑπουργεῖον, Δημοσίου Παιδείας καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς αὐτὴν ἄνδρα δραστήριον καὶ μεγάλης μορφώσεως, τὸν Ν. Χρυσόγελον. Συνήθροισε, πρὸς κατάλληλον χρησιμοποίησιν ἑνὸς ἑκάστου, πάντας τοὺς ἐπιζῶντας διδασκάλους τοῦ Γένους καὶ τοὺς ἕως τότε

ἀσκήσαντας τὸ ἔργον τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ, συγχρόνως δ' ἐκάλεσεν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς Ἕλληνας λογίους τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ συμβάλουν εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐκίνησε διὰ συγκινητικῶν ἐκκλήσεων εἰς δωρεὰς ἢ προέβη εἰς ἀγορὰς χιλιάδων τόμων βιβλίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκδόσεων τῶν διδασκάλων τοῦ Γένους, ἀρχαίων κειμένων καὶ ἄλλων γραμματικῶν, ἐγκυκλοπαιδικῶν καὶ ἐν γένει διδακτικῶν, τὰ ὁποῖα διέσπειρεν εἰς τὰ ἱδρυόμενα ἢ ἀνασυνιστώμενα σχολεῖα. Διέθεσε σημαντικὸν μέρος ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων πρὸς ἀγορὰν βιβλίων ἢ σχολικῶν ὀργάνων, ἀμοιβὴν τῶν διδασκάλων καὶ ἐν γένει διὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἔργον. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ δημόσιοι πρόσοδοι ἦσαν λίαν πενιχραί, ἐκίνησε πλουσίας δωρεὰς Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, πολλάκις δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ πρὸς κάλυψιν ἐπειγουσῶν δαπανῶν διέθεσεν ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ του ταμείου. Μέγα πρόβλημα ἦτο ἐπίσης ἡ ἐξεύρεσις καταλλήλων σχολικῶν οἰκημάτων, δεδομένου ὅτι ἓν μεγάλο μέρος τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος εἶχε μεταβληθῇ εἰς ἐρείπια ἐκ τοῦ φοβεροῦ πολέμου, ἀναρίθμητοι Ἕλληνες ἔζων εἰς προχειροποιήτους καλύβας ἢ εἰς κατασκηνώσεις ἢ ἀκόμη καὶ εἰς σπήλαια. Καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ὀλίγας πόλεις καὶ κώμας, αἱ ὁποῖαι εἶχον διαφύγει τὴν καταστρεπτικὴν μανίαν τοῦ ἐχθροῦ, εἶχον συγκεντρωθῇ στρατεύματα καὶ πρόσφυγες συνωθούμενοι μέχρις ἀσφυξίας ὁπουδήποτε ὑπῆρχε κλειστὸς χῶρος. Διὰ τὴν ἄμεσον κατασκευὴν καταλλήλων σχολικῶν κτιρίων, δὲν ὑπῆρχεν οὔτε διαθέσιμος χρόνος, οὔτε τὸ ἀναγκαιοῦν χρῆμα. Καὶ ὁ Καποδίστριας ἀντιμετώπιζε τὴν δεινὴν αὐτὴν κατάστασιν παλαίων ἀπεγνωσμένως μετὰ ψυχραίμου θεληματικότητος.

Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1829 ὁ Κυβερνήτης ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀδαμάντιον Κοραῆν, ὁ ὁποῖος, ἐν Παρισίοις ζῶν καὶ ἐπηρεαζόμενος ἐκ τῶν διαβολῶν τῶν ἀντιπάλων τοῦ Καποδιστρίου, ἐξέφραζε τὴν δυσφορίαν του διὰ τὴν βραδύτητα τῆς σχολικῆς ὀργανώσεως:

«Εἶναι μάταιον νὰ ἐλπίζωμεν τὴν διοργάνωσιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως μὲ ὅσην ταχύτητα τὸ ἀπαιτοῦν αἱ ἀνάγκαι· εἶναι ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ. Πρὸς σύστασιν σχολείων πρῶτον πάντων χρειάζεται οἴκημα. Εἰς τὴν ἄφιξίν μου ὑπῆρχαν μόνον καλύβαι μόλις ἀρκοῦσαι νὰ παρέχουν ἄσυλον εἰς χιλιάδας οἰκογενειῶν πεινalέων. Ἀπὸ τὸν παρελθόντα Ἰανουάριον ὑφίσταται τὸ Ὀρφανοτροφεῖον Αἰγίνης, περιλαμβάνον 500 περίπου παῖδας, καὶ εἰς αὐτὸ ἐπροστέθη διδασκαλεῖον τὸ ὁποῖον ἀρχίζει τώρα τὰς ἐργασίας του· πολλὰ ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα ἐσυστήθησαν καὶ 6.000 περίπου πτωχὰ παιδία ἠξεύρουν ἤδη νὰ ἀναγινώσκουν, νὰ γράφουν καὶ νὰ λογαριάζουν. Εὐθὺς ἅμα εὕρω τὰ μέσα νὰ κτίσω οἰκίας πρὸς σύστασιν καὶ ἄλλων σχολείων, θὰ τὸ κάμω. Ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν στιγμὴν καταγίνομαι νὰ πορισθῶ τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα κεφάλαια. Σᾶς γράφω αὐτὰς τὰς λεπτομερείας διὰ νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι κάτι καλὸν γίνεται, ἀλλ' ὄχι ὅσον θέλομεν σεῖς καὶ ἐγώ».

Ὁ Καποδίστριας κατέστησε τὴν Αἴγιναν κέντρον τῆς ἐκπαιδευτικῆς αὐτοῦ προσπαθείας. Ἐκεῖ συνεκεντρώθησαν σχεδὸν πάντες οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐπιφανεῖς διδάσκαλοι καὶ πολλοὶ ἐλθόντες πρὸς τοῦτο ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ ὅλον ἐκπαιδευτικὸν ἔργον τῆς Αἰγίνης καὶ ἐκεῖθεν τὸ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα συντελούμενον ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ σοφοῦ Ἕλληνος Κερκυραίου λογίου καὶ προσωπικοῦ φίλου τοῦ Κυβερνήτου Ἀνδρέου Μουστοξύδου. Εἰς τὴν ἀρχὴν ἱδρύθη ἐκεῖ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον συνελέγησαν παιδία, τῶν ὁποίων αἱ οἰκογένειαι ἐξωντώθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἢ εἶχον ἁπαχθῆ ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων καὶ ἤδη ἀπηλευθερώθησαν δι' ἐνεργειῶν τῶν συμμάχων κυβερνήσεων καὶ ἐπιφανῶν φιλελλήνων. Ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ ὀρφανοτροφείου τούτου ἐλειτούργει Διδασκαλεῖον, κατέστη δηλαδὴ τοῦτο οἰκοτροφεῖον - Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία καὶ τὰ δυστυχισμένα ἐκεῖνα ὀρφανά, καταρτιζόμενα ὡς δημοδιδάσκαλοι, διησφαλίζοντο εἰς τὸν μετέπειτα βίον των καὶ συγχρόνως ἐξεπλήρωνον μέγαν ἐθνικὸν σκοπὸν διὰ τῆς θεραπείας τοῦ μεγάλου τούτου κενοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Εἰς τὸ ὀρφανοτροφεῖον τῆς Αἰγίνης εἶχον τοποθετηθῆ καὶ οἱ ἐκ Βερολίνου κληθέντες ἀρχιτέκτονες, ὁ Ἕλλην Κλεάνθης καὶ ὁ Γερμανὸς Σάουμπερτ, οἱ ὁποῖοι ἐδίδασκον εἰς τοὺς μέλλοντας διδασκάλους τεχνικὰ μαθήματα καὶ συγχρόνως κατήρτιζον νέους πρὸς ἄσκησιν τοῦ τόσον χρησίμου διὰ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα ἐπαγγέλματος τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν τεχνικῶν ἔργων.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1830 ἤρχισε νὰ λειτουργῇ εἰς τὴν Αἴγιναν τὸ ὀνομασθὲν « Κεντρικὸν Σχολεῖον », τὸ ἀνώτερον καὶ σοβαρώτερον ὅλων ἐκπαιδευτικὸν ἵδρυμα τῆς Καποδιστριακῆς περιόδου. Τὸ « Κεντρικὸν Σχολεῖον » δὲν ἦτο ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον, ἦτο ὅμως, ὡς πρὸς τὴν διδασκομένην ὕλην, τί τὸ ἀνώτερον τοῦ συνήθους σημερινοῦ Γυμνασίου. Εἰς αὐτὸ εἶχον συγκεντρωθῆ οἱ ἐπιφανέστεροι ἐκ τῶν τεθέντων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Κράτους διδάσκαλοι ἐν Ἑλλάδι, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἔχων τὴν διεύθυνσιν Κοκκώνης, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος καὶ ὁ Βενθύλος. Ἐδιδάσκοντο κυρίως εἰς αὐτὸ τὰ κλασσικὰ Γράμματα καὶ ἡ ὅλη διδασκαλία ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων. Ἐγίνετο γραμματικὴ ἐξήγησις καὶ συγχρόνως εὐρεῖα κατὰ πνεῦμα ἑρμηνεία τῶν διασημοτέρων φιλοσόφων, ἱστορικῶν, ρητόρων καὶ ποιητῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος· ἐδιδάσκοντο ἐπίσης τὰ μαθηματικά, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ γαλλικὴ γλῶσσα. Οἱ ἐκεῖ ὑπηρετοῦντες Ἕλληνες Διδάσκαλοι ἡμιλλῶντο εἰς ἀποδοτικὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς ἀνάδειξιν ἀρίστων μαθητῶν. Τὸ κεντρικὸν σχολεῖον τῆς Αἰγίνης ἐξελίσσετο βαθμηδὸν εἰς λαμπρὸν ἀνώτερον ἐκπαιδευτικὸν ἵδρυμα τοῦ ἀναγεννωμένου Ἑλληνισμοῦ, παρὰ τὰς συνήθεις νεοελληνικὰς διχονοίας μεταξὺ τῶν διδασκάλων καὶ τὰς ἐπικρίσεις τῶν ἀντιπολιτευομένων.

Ἐκτὸς τοῦ ὀρφανοτροφείου - Διδασκαλείου καὶ τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου, ἐλειτούργουν εἰς τὴν Αἴγιναν τὸ « Πρότυπον σχολεῖον », εἶδος πρακτικῆς

καὶ οὗτοι μετέδιδον περαιτέρω, ὅτι κατὰ τὸν ὀλιγόλεπτον αὐτὸν ὕπνον, τὸν ἐπεσκέφθη ἡ Παναγία καὶ τοῦ εἶπεν ὅτι τίποτε δὲν πρέπει νὰ φοβοῦνται οἱ Ἕλληνες, διότι πάντοτε εἶναι δίπλα των καὶ οὐδέποτε τοὺς ἐγκαταλείπει.

Ἰδοὺ ἓν γεγονὸς ἐκ πρώτης ὄψεως οὐδεμίαν ἄλλην ἐνέχον ἀξίαν παρὰ μόνον ὅτι φανερώνει τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ ἀρκάδος ἡγέτου ἐπιδιώκοντος νὰ κεντρίσῃ τὴν λαϊκὴν φαντασίαν.

Ἐν τούτοις τὸ ἐλάχιστον αὐτὸ καὶ ὡς ἁπλοῦν ἐπεισόδιον ἐκ πρώτης ὄψεως χαρακτηριζόμενον γεγονός, συνδυαζόμενον μὲ Νεαρὰν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου, ἐκδοθεῖσαν τὸ 1328, προσλαμβάνει ἱστορικὴν σημασίαν οὐχὶ σμικράν.

Ὁ ἕλλην αὐτοκράτωρ διὰ τῆς Νεαρᾶς ταύτης νομοθετεῖ (« *τῷ παρόντι βουλόμεθα νόμῳ* »), ὅπως ἡ ἑορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἑορτάζεται, ὄχι μόνον κατὰ τὴν μέσην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ μέχρι τέλους τοῦ αὐτοῦ μηνός.

Ὁ Αὐτοκράτωρ δικαιολογεῖ τὸ νομοθέτημα, ἐξαιρόμενος, κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, εἰς θεολογικοὺς δογματισμούς. Ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦ νομοθετήματος εὑρίσκεται εἰς τὸν ἐπίλογον τῆς Νεαρᾶς.

Λέγεται ὅτι « *ἡ Πάναγνος τοῦ Θεοῦ μήτηρ φρουρεῖ ἄνωθεν ἐποπτεύουσα δι' αἰῶνος* καὶ τρέπει ἐχθροὺς *ἀφανῶς βάλλοντας*, ὥστε *μηδὲν ἡμᾶς ἐξ ἐπιβουλῆς αὐτῶν μηδαμῶς βλάπτεσθαι*· τρέπει δὲ καὶ *τοὺς φανερῶς πολεμοῦντας* καὶ ἀποδεικνύει κενὰ πάντα, ὅσα οἱ ἐχθροὶ οὗτοι παρασκευάζουσι καὶ μελετῶσι: συντρίβει πᾶν τόξον, τὸ ὁποῖον οἱ ἐχθροὶ οὗτοι ἐντείνουν καθ' ἡμῶν καὶ πᾶσαν ρομφαίαν καθ' ἡμῶν κινουμένην καὶ πᾶν ἅρμα καθ' ἡμῶν κινούμενον στρέφει ἐπὶ τοὺς κινοῦντας. Τὰς ἐλπίδας μας ἔχομεν ἐπὶ σέ, *ὦ Θεοῦ μῆτερ*, οὐχὶ δὲ εἰς τὰ *ἅρματα* καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὴν ῥομφαίαν καὶ τὰ τόξα, « *μικρὰ ταῦτα πάντα καὶ φαῦλα... καὶ εἰς οὐδὲν οὐδαμῶς ὄφελος* », ἐὰν δὲν εἴμεθα καθωπλισμένοι « *στερραῖς πρὸς σὲ μᾶλλον ἐλπίσιν* ».

Ὁ Αὐτοκράτωρ οὕτω νομοθετῶν ἀσφαλῶς ἐξέφραζε τὴν διάχυτον εἰς τὸν λαὸν πίστιν ὅτι ἡ Παναγία « *φρουρεῖ ἄνωθεν ἐποπτεύουσα δι' αἰῶνος* ». Καὶ ὁ λαὸς διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πίστιν του αὐτὴν θὰ εἶχε πολλὰ γεγονότα ὑπ' ὄψιν, ἀλλ' οἱ χρονικογράφοι παραδίδουν δύο ἐξόχως χαρακτηριστικά. Τὸ 860 ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον οἱ Ῥῶσσοι πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Θύελλα ἐπελθοῦσα κατέστρεψεν ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνη τὰ μονόξυλα αὐτῶν. Τὸ γεγονὸς ἀπέδωκεν ὁ λαὸς εἰς θαυματουργὸν ἐπέμβασιν τῆς Παναγίας καὶ τότε, φαίνεται κατὰ τὰς συγχρόνους ἐρεύνας, ὅτι συνετέθη ὁ γνωστὸς ὕμνος πρὸς τὴν Ὑπέρμαχον Στρατηγόν.

Οἱ Τοῦρκοι ἐπολιόρκησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1422. Συμβουλευθέντες τὰ ἱερά των βιβλία, ὥρισαν τὴν 24ην Αὐγούστου ὡς ἡμέραν καθολικῆς ἐφόδου, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπεχείρησαν. Οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπι-

ἐπαρκῶν οἰκονομικῶν μέσων πρὸς λειτουργίαν παρομοίων σχολείων, φρονῶν ἐξ ἄλλου ὅτι ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ εἰς πανελλήνιον ἀκτῖνα ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις, δὲν ἐπραγματοποίει τὰς ἐκφραζομένας παρακλήσεις. Ἐκ τούτου ἠγείροντο πολλαὶ διαμαρτυρίαι, τὰς ὁποίας, ὡς συνήθως, ἐξεμεταλλεύοντο οἱ ἀντιπολιτευόμενοι.

Ἐκ τῆς στατιστικῆς τοῦ 1829 πληροφορούμεθα ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐλειτούργουν εἰς μὲν τὴν Πελοπόννησον 18 ἑλληνικὰ σχολεῖα μὲ 694 μαθητὰς καὶ 25 ἀλληλοδιδακτικὰ μὲ 1.768 μαθητάς, εἰς δὲ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου 31 ἀλληλοδιδακτικὰ καὶ κεντρικὰ μὲ 1.712 μαθητὰς καὶ 37 ἀλληλοδιδακτικὰ μὲ 3.650 μαθητάς. Ἦτοι ἐφοίτων εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος 7.824 μαθηταί.

Ἓν ἔτος περίπου βραδύτερον, ἀπελευθερωθείσης ἐν μέρει καὶ τῆς δυτικῆς καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἄλλη στατιστικὴ πληροφορεῖ ἡμᾶς περὶ τῆς λειτουργίας τῶν σχολείων. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐλειτούργουν 19 ἑλληνικὰ μὲ 765 μαθητὰς καὶ 31 ἀλληλοδιδακτικὰ μὲ 2.664 μαθητάς. Εἰς τὰς νήσους 18 ἑλληνικὰ μὲ 1.073 μαθητὰς καὶ 37 ἀλληλοδιδακτικὰ μὲ 2.931 μαθητάς. Εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα 1 ἑλληνικὸν μὲ 40 μαθητὰς καὶ 4 ἀλληλοδιδακτικὰ μὲ 329 μαθητάς. Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα 1 ἑλληνικὸν μὲ 40 μαθητὰς καὶ 3 ἀλληλοδιδακτικὰ μὲ 407 μαθητάς. Καὶ εἰς «Καταστήματα τῆς Κυβερνήσεως» δηλαδή, ἀπ' εὐθείας διευθυνόμενα ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἐλειτούργουν 7 ἑλληνικὰ μὲ 610 μαθητὰς καὶ 4 ἀλληλοδιδακτικὰ μὲ 387 μαθητάς. Ἐν συνόλῳ ἐλειτούργουν 121 σχολεῖα μὲ 9.246 μαθητάς. Εἶχε δηλαδὴ εἰς διάστημα ἑνὸς ἔτους αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτώντων εἰς σχολεῖα ἑλληνοπαίδων κατὰ τρεῖς καὶ πλέον χιλιάδας, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ εὐγλώττως τὴν συντελουμένην ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου καὶ τῶν συνεργατῶν του κατὰ προϊοῦσαν κλίμακα ἐργασίαν πρὸς μορφωτικὴν ἀνόρθωσιν τοῦ Ἔθνους. Συγχρόνως εἶχεν ἱδρυθῇ εἰς τὸ Ναύπλιον ἡ Στρατιωτικὴ Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων πρὸς παρασκευὴν τακτικῶν μορφωμένων ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὴν Τίρυνθα ἡ Γεωργικὴ Σχολὴ πρὸς κατάρτισιν γεωπόνων, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεσκοπεῖτο ἡ προοδευτικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ τόπου.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας κατηγορήθη ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του διότι δὲν ἵδρυσεν ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, ἰδίως δὲ διότι δὲν ἵδρυσε Πανεπιστήμιον, τὸ ὁποῖον ὠνειρεύετο ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει του ὁλόκληρον τὸ ἔθνος ὡς τι τὸ ἀναπόσπαστον διὰ τὴν πνευματικὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν πρόοδον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ κατηγορία αὐτὴ ὑπῆρξε μία τῶν σοβαρωτέρων ἐξ ὅσων ἐξετοξεύθησαν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ὑπὸ τῶν ἀσκούντων σφοδρὰν πολεμικὴν ἐναντίον του ἀντιπάλων, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν νὰ τὸν ἀποκαλοῦν ἐκ τοῦ λόγου τούτου «φωτοσβέστην» καὶ νὰ τοῦ ἀποδίδουν ἐσκεμμένην πρόθεσιν νὰ μὴ λειτουργήσῃ ἐν Ἑλλάδι Πανεπιστήμιον ἵνα μὴ ἀνέλθῃ

εἰς ἀνώτερον μορφωτικὸν ἐπίπεδον ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ δὲν ἀνέχεται πλέον τὴν «τυραννικὴν» διοίκησίν του. Τὰς τόσον ἀδίκους καὶ παραλόγους κατηγορίας αὐτὰς ἐνεκολπώθη καὶ αὐτὸς ὁ μέγας ἀναμορφωτὴς τοῦ Γένους Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ὁ ὁποῖος ἐκ Παρισίων ἐξαπέλυε δριμυτάτους λιβέλλους κατὰ τοῦ Κυβερνήτου προτάσσων μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν κατηγορίαν, ὅτι ἐσκεμμένως παρημπόδιζε τὴν ἵδρυσιν Πανεπιστημίου. Πλὴν σήμερον ψυχραίμως μὲ τὴν προοπτικὴν τοῦ χρόνου μελετῶντες τὴν τότε κατάστασιν ἐν Ἑλλάδι καὶ κρίνοντες τὰ πράγματα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπικρίνωμεν τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα τοῦ Κυβερνήτου. Ὁ Καποδίστριας ἀπέβλεπεν εἰς φυσιολογικὴν τρόπον τινὰ κατὰ προοδευτικὴν κλίμακα μορφωτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἤθελε νὰ διαδοθῇ πρῶτον ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, νὰ παύσῃ ἢ νὰ περιορισθῇ ἡ μαστίζουσα τὸν ἀναγεννώμενον πολιτικῶς ἑλληνικὸν λαὸν ἀγραμματωσύνη καὶ βαθμηδὸν νὰ πολλαπλασιασθοῦν ἀνὰ τὴν χώραν τὰ «Κεντρικὰ σχολεῖα» ἢ ἱδρύματα Μέσης ἐκπαιδεύσεως, κατόπιν δὲ νὰ γίνῃ σκέψις περὶ ἱδρύσεως ἀνωτάτου ἐκπαιδευτηρίου. Ἄλλωστε διὰ τὴν λειτουργίαν Πανεπιστημίου ἔλειπον καθ' ὁλοκληρίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ οἰκονομικὰ μέσα καὶ ἂν ἐπρόκειτο νὰ ἱδρυθῇ δαπάναις τοῦ Κράτους παρόμοιον ἀνώτατον ἐκπαιδευτικὸν ἵδρυμα, θὰ ἔπρεπε πρὸς συντήρησίν του νὰ κλείσουν ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης καὶ Στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως! Ὁ Καποδίστριας, ἀνὴρ σπουδάσας εἰς ξένα Πανεπιστήμια καὶ ἄνθρωπος εὐρυτάτης ἀνωτέρας μορφώσεως, τὴν ὁποίαν ἐθαύμαζον οἱ ξένοι, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ἐχθρὸς τῆς ἀνωτέρας παιδείας, ὡς τὸν κατηγόρουν οἱ ἀντίπαλοί του. Ἀλλ' ὑπεύθυνος Κυβερνήτης, ἔχων πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως, παλαίων πρὸς φοβερὰς καὶ ἀνυπερβλήτους οἰκονομικὰς δυσχερείας καὶ διαπνεόμενος ὑπὸ τοῦ ἀνταποκρινομένου πρὸς τὰς περιστάσεις ρεαλιστικοῦ πνεύματος, ἐνόει νὰ βαδίσῃ μετὰ θετικοῦ καὶ καλῶς μελετημένου προγράμματος διοικήσεως τῆς χώρας, δὲν παρεσύρετο δὲ ἐκ τῶν ρωμαντικῶν ἐκδηλώσεων τῶν ἀνευθύνων κύκλων τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Βεβαίως εἰς τὰς ἀπαιτήσεις ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀπῄτουν τὴν ἄμεσον ἵδρυσιν Πανεπιστημίου, ὑπῆρχον καὶ ἀγαθαὶ πατριωτικαὶ διαθέσεις πηγάζουσαι ἐκ τῆς νοστολγικῆς ἀναπολήσεως τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ εὐγενοῦς ὀνείρου ταχείας ἀναδείξεως τοῦ ἔθνους ἐν τῇ χορείᾳ τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἀψυχολόγητοι ἢ καὶ ἐμπαθεῖς προδιαθέσεις, ἀναζητοῦσαι προσχήματα πρὸς ἄσκησιν τῆς ἀντιπολιτευτικῆς ἀντιδράσεως. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν καὶ τὰς προσωπικὰς φιλοδοξίας πρὸς κατάληψιν θέσεων καθηγητῶν Πανεπιστημίου. Ἡ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας κτηθεῖσα πικρὰ πεῖρα ἀπαιτήσεων καὶ ἐνεργειῶν πρὸς ἵδρυσιν τρίτου Πανεπιστημίου ἐν Ἑλλάδι καθ' ὃν χρόνον χωλαίνει τόσον ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις, τὰ δὲ δύο Πανεπιστήμιά μας καὶ τὰ ἄλλα ἀνώτατα ἐκπαιδευτήριά μας στεροῦνται τῶν ἐπαρκῶν μέσων, τὰ ὁποῖα ὀφείλει πρὸς αὐτὰ τὸ

Κράτος πρὸς ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν των, ὁμιλεῖ εὐγλώττως καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπαιτήσεων καὶ ἐπικρίσεων κατὰ τοῦ Κυβερνήτου διὰ τὴν μὴ ἄμεσον ἵδρυσιν τοῦ Πανεπιστημίου.

Κυρίαι καὶ Κύριοι, ὁ λίαν περιωρισμένος χρόνος τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἑορτῆς δὲν ἐπέτρεψε ἢ βραχυτάτην ἔκθεσιν περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας. Παρὰ ταῦτα, ἐλπίζω νὰ παρεσχέθη εἰς ὑμᾶς ἐναργὴς εἰκὼν τοῦ συντελεσθέντος ὑπὸ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 ἔργου εἰς τὸν τομέα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγίστης διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους σημασίας τοῦ ἔργου τούτου. Πνευματικαὶ κατ' ἐξοχὴν ὑπῆρξαν πάντοτε αἱ παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ πνευματικαὶ λάμψεις τοῦ παρελθόντος ἀπετέλεσαν τὴν ζωογόνον πηγὴν κατὰ τὴν μακραίωνα νύκτα τῆς δουλείας καὶ αὐταὶ ἔθρεψαν τὸ ὄνειρον τῆς ἀπολυτρώσεως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ ἐλευθέρα ἑλληνικὴ πατρὶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐννοηθῇ ἢ ὡς ἀνάστασις τῆς αἰωνίας Ἑλλάδος, τῆς Ἑλλάδος ἡ ὁποία ἐφώτισε τὸν κόσμον καὶ ἔδωσεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα ὅ,τι τὸ ὡραῖον εἰς ἐκδηλώσεις καὶ εὐγενὲς εἰς πράξεις καὶ ὑψηλὸν εἰς νοήματα ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ μέχρι σήμερον. Αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα ὠνειρεύοντο νὰ ἀναστήσουν οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι παρεσκεύασαν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, οἱ Ἕλληνες πάντες ἀνεξαιρέτως, εἴτε ἐπιφανεῖς λόγιοι καὶ διδάσκαλοι ἦσαν, εἴτε πρόκριτοι, εἴτε πολεμισταὶ τῶν ὀρέων, εἴτε θαλασσομάχοι, εἴτε κληρικοί, εἴτε τέλος ἀνῆκον εἰς τὴν ἄμορφον μᾶζαν τῶν ἀφανῶν ὑποδούλων. Πρὸς αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα ἐστρέφοντο καὶ αἱ προσδοκίαι σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὁ ὁποῖος ἐκ τοῦ αἰσθήματος τούτου κατελήφθη ὑπὸ παραληρήματος ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας μας καὶ συνήργησε σημαντικῶς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821, εὐθὺς ὡς ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις, αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα διεκήρυξαν εἰς τὸν κόσμον ὅτι θέλουν νὰ ἀναστήσουν, τὴν Ἑλλάδα τῶν μεγάλων πνευματικῶν λάμψεων τῆς ἀρχαιότητος, δι' αὐτὴν ἐθυσίαζον τὴν ζωήν των καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῆς ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Καὶ αἱ πράξεις των ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τοὺς λόγους των. Οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821, ἐνῷ διεξῆγον ἀγῶνα ζωῆς ἢ θανάτου, καὶ ἔγραφον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν σελίδας ἀθανάτου δόξης, καὶ ἔπιπτον ὡς ἀληθεῖς ἥρωες τῆς ἐλευθερίας, κινοῦντες διὰ τῶν ἀνδραγαθημάτων των τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμὸν σύμπαντος τοῦ κόσμου, δὲν ἀνέμενον κἂν νὰ στεφθῇ ὑπὸ ἐπιτυχίας τὸ ἡράκλειον ἔργον των καὶ νὰ ἀνακύψῃ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος διὰ νὰ ἀρχίσουν τὸ ἔργον τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν φλογῶν τοῦ ὀλέθρου, καὶ ἐνῷ ἡ ἐπαναστατημένη γῆ τῆς Ἑλλάδος ἐποτίζετο ἀπὸ κρουνοὺς αἵματος, καὶ αἱ πόλεις μετεβάλλοντο εἰς ὁλοκαύτωμα καὶ ἡ ὕπαιθρος ἐγίνετο σωρὸς τέφρας καὶ ἐρειπίων, καὶ δὲν

ἀντήχουν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ὁρίζοντα εἰμὴ ἰαχαὶ τοῦ πολέμου καὶ σπαραγμοὶ θανάτου, οἱ Ἕλληνες ἀγωνισταὶ τῆς ἐλευθερίας ἐμόχθουν συγχρόνως διὰ τὴν ἵδρυσιν σχολείων, τὴν συγκέντρωσιν βιβλίων καὶ τὴν πρόσκλησιν διδασκάλων, βαυκαλιζόμενοι ἐκ τοῦ ὀνείρου τῆς ταυτοχρόνου πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους. Ἡ Ἀλαμάνα, τὰ Δελβινάκια, τὸ Μεσολόγγι, τὸ Μανιάκι καὶ αἱ ἄλλαι ἀθάνατοι δόξαι τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821 ἦσαν ἀντάξιαι τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Θερμοπυλῶν, τοῦ Μαραθῶνος, τῶν Πλαταιῶν καὶ τῶν ἄλλων κατορθωμάτων τῶν προμάχων τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιχειρηθὲν ὑπὸ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 ἔργον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, λαμπρύνει ἐξόχως τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας μας καὶ περιβάλλει τοῦτον διὰ μοναδικῆς εἰς τὰ χρονικὰ τῶν ἀγώνων ἐλευθερίας σύμπαντος τοῦ κόσμου αἴγλης. Ἡ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια ἀποδεικνύει περιφανῶς ταύτην ὡς ἐμπνευσμένην καὶ κατευθυνομένην ἀπὸ μεγάλα καὶ ὑψηλὰ ἰδανικά, ἀντληθέντα μόνον ἐκ τῶν μεγάλων καὶ ὑψηλῶν παραδόσεων τοῦ ἔθνους μας.

Καὶ σεῖς, ἀγαπητοὶ φοιτηταὶ καὶ φοιτήτριαι, οἱ ὁποῖοι ἐνσαρκώνετε τὰ ὑψηλὰ αὐτὰ ἰδανικά, μὲ τὰ ὁποῖα ἐγαλουχήθησαν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἐσηρίχθησαν αἱ ἑλληνικαὶ γενεαὶ τοῦ παρελθόντος διὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα, δύνασθε ἀπὸ τὰς ὡραίας αὐτὰς σελίδας τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 νὰ ἀντλήσετε διδάγματα, τὰ ὁποῖα ὑπέρποτε ἄλλοτε σήμερον δύνανται νὰ ἀποτελέσουν τὸν φωτεινὸν ὁδηγὸν τῆς ἑλληνικῆς νεότητος. Ζῶμεν εἰς μίαν ἐποχὴν φαινομενικοῦ θριάμβου τῆς ὕλης, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν γίνεται λόγος εἰμὴ περὶ ἀτομικῆς ἐνεργείας καὶ διαπλανητικῶν δορυφόρων. Ἀλλ' ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι αἱ πνευματικαὶ παραδόσεις, κατ' ἐξοχὴν ἑλληνικαί, αἱ ὁποῖαι μόναι κατέστησαν ἀθάνατον τὴν Ἑλλάδα καὶ διετήρησαν τὸ ἔθνος μας ἐν ζωῇ καὶ ἀφθίτῳ δόξῃ μέχρι σήμερον, αὐταὶ μόναι δύνανται νὰ ὁδηγήσουν καὶ ὑμᾶς εἰς μεγάλα καὶ ὑψηλὰ ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐξαρτᾶται πάντοτε ἡ ζωὴ καὶ ἡ πρόοδος τοῦ Ἔθνους μας.

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ